

Η κοινωνική δυσaréσκεια και τα πολιτικά αδιέξοδα που έχει δημιουργήσει η οικονομική κρίση αποτελούν ισχυρό έναυσμα για την επιστημονική της μελέτη. Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να καταγράψει και να ερμηνεύσει τον λόγο που έχει παραχθεί εν όψει της οικονομικής κρίσης του 2008. Μέσα από την κατασκευή τεσσάρων διακριτών κατηγοριών έρευνας για τη ρηματική διαχείριση του συμβάντος της κρίσης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ενώ το ιδεολόγημα της ελεύθερης αγοράς αποδυναμώνεται, τελικά επανέρχεται εκ νέου ως η μόνη δυνατή εναλλακτική οικονομική τάξη.

ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΑΥΓΗΤΙΔΟΥ
athena.avgitidou@intellectum.org

Στρατηγικές Ρηματικής Διαχείρισης της Οικονομικής Κρίσης

ΣΚΙΤΣΟ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΡΛΑΦΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στην ανάλυση του λόγου που έχει παραχθεί από τον Σεπτέμβριο του 2008- από τότε δηλαδή που ξέσπασε η παγκόσμια κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος- μέχρι σήμερα και ειδικότερα στον τρόπο με τον οποίο συναρθρώνεται αυτός ο λόγος από τους σημαντικότερους διαμορφωτές τόσο του πολιτικού όσο και του οικονομικού πεδίου. Αυτό που παρατηρεί κανείς μελετώντας τη συνάρθρωση του λόγου περί οικονομικής κρίσης είναι η έντονη παρουσία μιας κίνησης, μιας εναλλαγής στρατηγικών (άρνηση, αποδοχή, άμβλυνση και έλεγχος). Εκκινώντας από αυτή την παρατήρηση, θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε και να καταγράψουμε αυτές τις διαδοχικές

εναλλαγές με σκοπό να τονίσουμε τα χαρακτηριστικά τους και να εκτιμήσουμε συνολικά τη φύση και την κατεύθυνση της πορείας που διαγράφει η σημερινή κρίση τόσο σε επίπεδο λόγου όσο και πρακτικών.

Πιο συγκεκριμένα, κατασκευάζουμε τέσσερις διακριτές κατηγορίες έρευνας της ρηματικής διαχείρισης και εννοιολόγησης του συμβάντος: i) απώθηση του ενδεχόμενου οικονομικής κρίσης, ii) παραδοχή της ύφεσης και των λαθών που προκλήθηκαν από την ανεξέλεγκτη αυτορρύθμιση της αγοράς, iii) θέσπιση μέτρων και ελέγχων υπό κρατική καθοδήγηση με στόχο τη ρύθμιση της κρίσης και iv) επιμονή στην ανάγκη διατήρησης του ιδεολογήματος της ελεύθερης αγοράς μετά την αντιμετώπιση

Στρατηγικές Ρηματικής Διαχείρισης της Οικονομικής Κρίσης

της κρίσης. Τα δεδομένα που στοιχειοθετούν και υποστηρίζουν την συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση συλλέχθηκαν από εφημερίδες, επιστημονικά περιοδικά, συνεντεύξεις και άλλες δημοσιευμένες μελέτες.

Τα θεωρητικά σχήματα που θα καθοδηγήσουν την ερμηνεία των παρατηρήσεων μας αντλούνται από το έργο του Ερνέστο Λακλάου (Ernesto Laclau)¹ και του Τόμας Κουν (Thomas Kuhn)². Στο σχήμα του Λακλάου, η ιστορία, δηλαδή η ιστορία των ανθρώπινων κατασκευών, αποκαλύπτεται ως το παιχνίδι ανάμεσα στο πεδίο της κατασκευής και σε αυτό της εξάρθρωσης. Ιδεοτυπικά, το παιχνίδι αυτό λαμβάνει τη μορφή: κατασκευή-εξάρθρωση- νέα κατασκευή (ανακατασκευή) κ.ο.κ. Παρόλο που οι εξαρθρώσεις ενσωματώνουν μια ριζική αρνητικότητα, περιέχουν ταυτόχρονα και ένα παραγωγικό στοιχείο. Αν από τη μία απειλούν τις ταυτότητες, τις ιδεολογίες και τους λόγους, από την άλλη -δημιουργώντας μια συγκεκριμένη έλλειψη- γεννούν απόπειρες εκ νέου συνάρθρωσης αυτών των εξαρθρωμένων ιδεολογιών και λόγων.³

Απαραίτητη προϋπόθεση εξάρθρωσης ενός ηγεμονικού λόγου είναι η εμφάνιση ενός συμβάντος ή μιας κρίσης ιδιαίτερης σημασίας. Κάθε συμβάν που δεν μπορεί να ενσωματωθεί στο νοητικό μας σύμπαν είναι δυνατόν να οδηγήσει στην υιοθέτηση νέων κατασκευών, νέων ερμηνευτικών πλαισίων, νέων συμπεριφορών. Αυτό, όμως, από μόνο του, δεν αρκεί. «Δεν θα πρέπει να νομισθεί ότι όλα τα συμβάντα ακόμα και εκείνα που χαρακτηρίζονται ως μεγάλης σημασίας οδηγούν αναγκαστικά σε αλλαγές».⁴ Η παραγωγή μιας καινούριας κατασκευής ταυτίζεται πάντα με την έναρξη ενός ηγεμονικού παιχνιδιού. Έτσι, η διαχείριση κάθε συμβάντος μπορεί να πάρει ποικίλες και αντιφατικές μορφές. Τα συμβάντα μπορούν είτε να ενσωματωθούν και να ερμηνευθούν με βάση τους προϋπάρχοντες λόγους, είτε να αγνοηθούν από τους κοινωνικούς δρώντες, είτε να οδηγήσουν στη δημιουργία μιας νέας κατασκευής.⁵

Δεν είναι, βέβαια, ο Λακλάου ο μόνος που επιχειρήσει να θεωρητικοποιήσει τη διαλεκτική ανάμεσα στην κατασκευή και την εξάρθρωση. Ψήγματα της ίδιας θεώρησης μπορούν να εντοπιστούν και στο κλασικό επιστημολογικό κείμενο του Τόμας Κουν «Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων». Ο

Κουν ασκεί κριτική στον λογικό εμπειρισμό και εκλαμβάνει τις επιστημονικές θεωρίες ως ιστορικές οντότητες, δηλαδή ως ένα σύνθετο φαινόμενο με γέννηση, ακμή και τέλος που παίρνει την εξής μορφή: Παράδειγμα (φυσιολογική επιστήμη)-Ανωμαλίες-Κρίση- Επιστημονική επανάσταση- νέο Παράδειγμα κ.ο.κ. Οι αναλογίες με το ιστορικό σχήμα του Λακλάου είναι εντυπωσιακές. Τόσο για τον Λακλάου όσο και για τον Κουν, η κατάρρευση μιας κατασκευής- παρά τον διαλυτικό της χαρακτήρα- είναι ταυτόχρονα και παραγωγική. Για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Κουν, η αλλαγή παραδείγματος χαρακτηρίζεται ως «καταστροφική-εποικοδομητική».⁶

Το πέρασμα από το ένα παράδειγμα στο άλλο, η κινητήρια δύναμη της διαδοχής των παραδειγμάτων δεν είναι παρά η εξάρθρωση που στο σχήμα του Κουν λαμβάνει τη μορφή των ανωμαλιών που πλήττουν την ηγεμονία ενός Παραδείγματος⁷ και της κρίσης που οδηγεί στην κατάρρευση του.⁸ Η εξάρθρωση και η συνεπακόλουθη κρίση ενός Παραδείγματος είναι εκείνη που προκαλεί την συνάρθρωση ενός νέου Παραδείγματος,⁹ μιας ανακατασκευής του πεδίου από νέα θεμέλια που τροποποιεί πολλές από τις μεθόδους και τις εφαρμογές του Παραδείγματος.¹⁰

Βέβαια, σύμφωνα με την θεώρηση του Κουν, οι ανωμαλίες δεν είναι ικανές από μόνες τους να οδηγήσουν στην εγκατάλειψη του Παραδείγματος. Το Παράδειγμα χάνει την εγκυρότητα του μόνο όταν υπάρχει ένα εναλλακτικό Παράδειγμα που είναι σε θέση να το αντικαταστήσει. Γι' αυτό το λόγο, μετά την «εξάρθρωση» ή την «κρίση» ανοίγεται ένα πεδίο ανταγωνισμού ανάμεσα στις εναλλακτικές κατασκευές (ή παραδείγματα) που επιχειρούν να καλύψουν το κενό, την έλλειψη που προκάλεσε η προηγηθείσα εξάρθρωση. Όπως ο Λακλάου, έτσι και ο Κουν, προβλέπει τρεις τρόπους εξόδου από την κρίση: είτε με την χειραγώγηση του προβλήματος από τη φυσιολογική επιστήμη είτε με την περιθωριοποίηση του προβλήματος είτε με την εμφάνιση νέου παραδείγματος.¹¹

Η βασική υπόθεση της έρευνας είναι ότι οι διαδοχικές εναλλαγές της κυρίαρχης αφήγησης περί οικονομικής κρίσης αποτελούν ad hoc κατασκευές που επιχειρούν να διατηρήσουν την ηγεμονία του Παραδείγματος παρά τις ανωμαλίες (κατά Κουν) ή αλλιώς παρά την εξάρθρωση (κατά Λακλάου) στην

Για να αποτραπεί το καταστροφικό σενάριο μιας νέας Μεγάλης Ύφεσης, τη σκυτάλη πήρε το κράτος, αυτό δηλαδή που σύμφωνα με την ιδεολογία του οικονομικού φιλελευθερισμού δημιουργεί ρωγμές σ' ένα σύστημα που είναι πλήρως αυτορρυθμιζόμενο.

οποία έχει υποβληθεί. Η σημερινή κρίση, με άλλα λόγια, δεν φαίνεται να αποδυναμώνει το Παράδειγμα της ελεύθερης και αυτορρυθμιζόμενης αγοράς αλλά αποτελεί μια ανωμαλία που ενσωματώνεται σ' αυτό και έτσι δεν επιτρέπει την μετάβαση σ' ένα νέο Παράδειγμα. Ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός μυθοποιείται (ή φυσικοποιείται) εκ νέου υπερβαίνοντας την ιστορική του διάσταση, απαλλάσσεται από την ευθύνη για την ύφεση και αυτοανακηρύσσεται ως το μοναδικό αποτελεσματικό οικονομικό σύστημα που πρέπει να προστατευθεί πάση θυσία.¹²

Πριν όμως εξετάσουμε αν η υπόθεση μας ευσταθεί, πρέπει πρώτα να παρουσιάσουμε τα στάδια μέσα από τα οποία συναρθώνεται ο λόγος περί κρίσης.

Ανάλυση κατηγοριών της ρηματικής κίνησης

Η πρώτη κατηγορία, από την οποία εκκινεί ο λόγος για την οικονομική κρίση, περιλαμβάνει την απώθηση του ενδεχόμενου ότι η φαινομενικά μη-συστημική κρίση¹³ του 2008 μπορεί να εξελιχθεί σε ύφεση.¹⁴ Θα λέγαμε ότι ο λόγος που αρθρώνεται εντάσσεται εξ ολοκλήρου στο πλαίσιο της κυρίαρχης- ήδη υπάρχουσας- συνάρθρωσης. Οι υποστηρικτές του οικονομικού φιλελευθερισμού δεν παραδέχονται καν την ύπαρξη ενός συμβάντος, μιας κρίσης που απειλεί την ηγεμονία του Παραδείγματος.

Αρχικά, λοιπόν, πριν ακόμα συνειδητοποιήσουν οι ίδιες οι τράπεζες την έκταση των χορηγούμενων «κακών» δανείων, επιχειρήσαν να καλύψουν το πρόβλημα υποκρινόμενες ότι δεν

Στρατηγικές Ρηματικής Διαχείρισης της Οικονομικής Κρίσης

επρόκειτο για κάτι το σημαντικό.¹⁵ Πολλοί αρθρογράφοι, σχολιαστές και οικονομολόγοι έσπευσαν να καθησυχάσουν τους επενδυτές διαφεύδοντας τις συζητήσεις περί οικονομικής ύφεσης.¹⁶ Παραθέτω αποσπασματικά κάποια στοιχεία του ηγεμονικού λόγου για να περιγράψω το κλίμα που επικρατούσε: «Η κρίση των τελευταίων μηνών- όπως και αυτές που προηγήθηκαν την τελευταία δεκαετία- δεν πρόκειται να διακόψει την αδυσώπητη πρόοδο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Η οικονομική λογική της χρηματοοικονομικής παγκοσμιοποίησης θα παραμένει περισσότερο ακαταμάχητη από ποτέ». ¹⁷ «Θα συμβεί το ίδιο και αυτή τη φορά... Οι ειδικοί λένε ότι δεν υπάρχει λόγος για πανικό. Η αγορά ακινήτων θα επανέλθει». ¹⁸ «Η κατάσταση των τραπεζών βρίσκεται υπό έλεγχο και οι πελάτες δεν θα πρέπει να ανησυχούν». ¹⁹

Η επίκληση στην αυθεντία των διαπρεπών οικονομολόγων²⁰ και η ορθολογικοποίηση των καινοτομιών του χρηματοπιστωτικού συστήματος²¹ υπήρξαν τα δυο βασικότερα εργαλεία που χρησιμοποίησε η κυρίαρχη ιδεολογία για να δικαιολογήσει, αρχικά, την πτωτική τάση της οικονομίας. Αυτό που ακολούθησε, όταν η κρίση και οι συνέπειες της έγιναν πια εμφανείς, όταν δηλαδή εμφανίστηκε ένα συμβάν ιδιαίτερης σημασίας που δεν μπόρεσε να ερμηνευθεί από τους ήδη υπάρχοντες λόγους, τότε ξεκίνησε η διαδικασία της εξάρθρωσης του ηγεμονικού λόγου του οικονομικού φιλελευθερισμού. Οι επόμενες δύο κατηγορίες περιγράφουν και αναλύουν τις ανωμαλίες που προέκυψαν και έπληξαν την ηγεμονία του Παραδείγματος.

Στην δεύτερη κατηγορία, λοιπόν, της ρηματικής διαχείρισης εντάσσεται η παραδοχή της αποτυχίας της ελεύθερης αγοράς και μάλιστα από τους ίδιους τους υπερασπιστές της. Η στροφή αυτή που συντελείται από την άρνηση στην παραδοχή της κρίσης έχει ιδιαίτερη σημασία διότι αυτοί ακριβώς που στην ουσία κατεδαφίζουν το θεωρητικό οικοδόμημα των ελεύθερων αυτορρυθμιζόμενων αγορών (της αγοράς σε συνθήκες ελεύθερης οικονομίας),²² δεν είναι οι ιδεολογικοί αντίπαλοί του αλλά οι φανατικότεροι υπέρμαχοι της ιδεολογίας της αγοράς.²³

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δήλωση του νεοφιλελεύθερου οικονομολόγου Άλαν Γκρινσπαν (Alan Greenspan), πρώην πρόεδρου της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ, στην

εξεταστική επιτροπή του Κογκρέσου: «Ανακάλυψα ένα ελάττωμα στο πρότυπο που θεωρούσα ως την καίρια λειτουργική δομή που καθορίζει την πορεία του κόσμου». ²⁴ Την αποτυχία της οικονομικής φιλοσοφίας των αυτορρυθμιζόμενων αγορών παραδέχτηκε εμμέσως και ο διοικητής της κεντρικής τράπεζας, Μπεν Μπερνανκέ (Ben Bernanke).²⁵

Αυτό που στην ουσία εξαρθρώνεται είναι η ιδέα ότι η αγορά όταν αυτορρυθμίζεται τείνει εκ φύσεως προς την σταθερότητα και έτσι δεν μπορεί να προκαλέσει εσωτερικά αποσταθεροποιητικές δυνάμεις ικανές να ταραξούν την ισορροπία της οδηγώντας σε μια κρίση.²⁶ Καταρρίπτοντας αυτή την ιδέα που αποτελεί τη συμβατική σοφία της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας, ο Τζορτζ Σόρος (George Soros), γνωστός κερδοσκόπος, επενδυτής και επιχειρηματίας, δήλωσε: «Το κυριότερο χαρακτηριστικό της κρίσης αυτής είναι ότι δεν προκλήθηκε από κάποιο εξωτερικό σοκ. Τη δημιουργήσε το ίδιο το οικονομικό σύστημα. Το γεγονός αυτό- ένα εγγενές ελάττωμα του συστήματος- διαφεύδει την ευρέως αποδεκτή θεωρία ότι οι οικονομικές αγορές τείνουν προς την ισορροπία και οι αποκλίσεις από την ισορροπία συμβαίνουν είτε με τυχαίο τρόπο είτε προκαλούνται από κάποιο αιφνιδιαστικό εξωτερικό γεγονός».²⁷

Σύμφωνα με τον Σόρος, «για να καταλάβουμε τι συμβαίνει, χρειαζόμαστε ένα καινούριο παράδειγμα. Το σημερινό κυρίαρχο παράδειγμα, δηλαδή ότι οι χρηματοοικονομικές αγορές τείνουν προς την ισορροπία, είναι εσφαλμένο και παραπλανητικό. Τα σημερινά προβλήματα μπορούν σε μεγάλο βαθμό να αποδοθούν στο γεγονός ότι το διεθνές χρηματοοικονομικό σύστημα αναπτύχθηκε με βάση αυτό το παράδειγμα».²⁸

Η οικονομική κρίση, λοιπόν, τάρaxe τα θεμέλια του ιδεολογήματος της ελεύθερης αγοράς και εξάρθρωσε την ιδέα ότι η αυτορρύθμιση των αγορών είναι εγγενώς αποτελεσματική. Παρόλο που συνέβη το ίδιο τόσο με την Μεγάλη Ύφεση όσο και με τις μικρές κλίμακας κρίσεις που μεσολάβησαν,²⁹ η σημερινή κρίση απέδειξε με τη σειρά της ότι οι αγορές όταν λειτουργούν χωρίς τις κατάλληλες ρυθμίσεις τείνουν στην υπερβολή.

Έτσι, αναφερόμενοι σε κατάλληλες ρυθμίσεις, περνάμε στην τρίτη κατηγορία της ρηματικής διαχείρισης της κρίσης η οποία περιλαμβάνει την θέσπιση μέτρων από τη μεριά των κυβερνή-

Τα τελευταία δύο χρόνια οι κυβερνήσεις όλων των χωρών του πλανήτη πραγματοποιούν τη μεγαλύτερη νομισματική και δημοσιονομική παρέμβαση στην ιστορία της ανθρωπότητας για να σώσουν την παγκόσμια οικονομία από τη χειρότερη κρίση των τελευταίων 80 ετών.

σεων με στόχο την ρύθμιση και την επίβλεψη των μηχανισμών της αγοράς (κρατική παρέμβαση). Μετά, λοιπόν, την εξάρθρωση της βεβαιότητας ότι η αυτορρύθμιση οδηγεί στην ισορροπία και την αποδοτικότητα ακολούθησε και η κρίση της ιδέας ότι η κρατική παρέμβαση στις δυνάμεις της αγοράς πρέπει να εξαλειφθεί διότι αποπροσανατολίζει το σύστημα από την ισορροπία προς μια μη-επιθυμητή κατάσταση.

Όταν ξεκίνησε ο διάλογος για την εύρεση του τρόπου αντιμετώπισης της κρίσης, υπήρξε, αρχικά, μια έκκληση να μην γίνει τίποτα και να αφευθούν οι αγορές να «λειτουργήσουν από μόνες τους». ³⁰ Πολύ σύντομα, όμως, υιοθετήθηκε η εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη. Έτσι, για να αποτραπεί το καταστροφικό σενά-

ριο μιας νέας Μεγάλης Ύφεσης, τη σκυτάλη πήρε το κράτος, αυτό δηλαδή που σύμφωνα με την ιδεολογία του οικονομικού φιλελευθερισμού όχι μόνο δεν είναι ικανό να ρυθμίσει τις αγορές αλλά δημιουργεί και ρωγμές σε ένα σύστημα που είναι πλήρως αυτορρυθμιζόμενο. ³¹ Αλλά όπως το θέτει ο Bernanke «δεν υπάρχουν άθροι στα χαρακώματα ούτε ιδεολόγοι στις οικονομικές κρίσεις». ³² Γεγονός είναι πλέον ότι τα τελευταία δύο χρόνια οι κυβερνήσεις όλων των χωρών του πλανήτη πραγματοποιούν τη μεγαλύτερη νομισματική και δημοσιονομική παρέμβαση στην ιστορία της ανθρωπότητας για να σώσουν την παγκόσμια οικονομία από τη χειρότερη κρίση των τελευταίων 80 ετών. ³³

Η πολιτική των δημόσιων δαπανών γίνεται πια κοινώς απο-

Στρατηγικές Ρηματικής Διαχείρισης της Οικονομικής Κρίσης

δεκτή ως η μόνη λύση που φαίνεται να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει την σημερινή κρίση.^{34,35} Με άλλα λόγια, η τάση που φαίνεται να επικρατεί είναι η επιστροφή στις κείνσιανές ιδέες που εφαρμόστηκαν μετά τη Μεγάλη Ύφεση του 1929.³⁶ Αυτή η τάση είναι μεν υπαρκτή αλλά στη σημερινή οικονομική συγκυρία λειτουργεί μερικώς και κάτω από διαφορετικούς και σύνθετους όρους. Οι κρατικές παρεμβάσεις εξαντλούνται στα προγράμματα διάσωσης των τραπεζών και δεν επεκτείνονται στη στήριξη της απασχόλησης και τη συγκράτηση μισθών και συντάξεων- κατά το πρότυπο του Νιου Ντιλ.³⁷

Επομένως, όπως ορθά επισημαίνει ο οικονομολόγος Γιώργος Δουράκης, οι σημερινές κρατικές παρεμβάσεις δεν είναι κείνσιανές. Ο Κέυνς πίστευε ότι ο καπιταλισμός για να επιβιώσει χρειάζεται κρατική παρέμβαση που θα έχει ως στόχο την πλήρη και ασφαλή απασχόληση σε μια ελεύθερη κοινωνία και την αναδιανομή του εισοδήματος- με ενίσχυση του κράτους πρόνοιας.³⁸ «Ο σημερινός κρατικός καπιταλισμός των τραπεζιτών δεν είναι κείνσιανού τύπου. Είναι νεοφιλελεύθερος. Αποτελεί μια προσωρινή λύση ανάγκης που δεν εξυπηρετεί το γενικό συμφέρον της κοινωνίας αλλά τα ίδια ακριβώς ειδικά συμφέροντα που εξυπηρετούσε και το σύστημα της ελεύθερης αγοράς προτού καταρρεύσει».³⁹

Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται σαφώς και τεκμηριώνεται στην τέταρτη κατηγορία της ρηματικής διαχείρισης της κρίσης η οποία εστιάζεται στην επιμονή συγκεκριμένων οικονομολόγων και πολιτικών ηγετών να διατηρηθεί η ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς μετά την εφαρμογή των κρατικών ρυθμίσεων και το πέρασμα της κρίσης. Αυτό το σημείο έχει τεράστιο ενδιαφέρον. Όπως ήδη αναφέραμε, μετά από κάθε εξάρθρωση (κατά Λακλάου) ή κρίση (κατά Κουν) ανοίγεται το πεδίο του ανταγωνισμού, του ηγεμονικού παιχνιδιού μέσα από το οποίο μπορούν να προκύψουν τρία ενδεχόμενα: Τα συμβάντα μπορούν είτε **α)** να ενσωματωθούν και να ερμηνευθούν με βάση τους προϋπάρχοντες λόγους, είτε **β)** να αγνοηθούν από τους κοινωνικούς δρώντες, είτε **γ)** να οδηγήσουν σε κάποιο είδος κοινωνικής αλλαγής δημιουργώντας μια νέα συνάρθρωση ή ένα νέο Παράδειγμα. Στην περίπτωση που εξετάζουμε, το ενδεχόμενο που φαίνεται

να υπερισχύει είναι η ενσωμάτωση του συμβάντος στον ήδη υπάρχοντα ηγεμονικό λόγο.

Ο Άλαν Γκρινσπαν, παραδείγματος χάριν, ενώ παραδέχεται ότι υπάρχει ανάγκη για επιβολή μέτρων κρατικού προστατευτισμού, συμπληρώνει: «Είναι σημαντικό, δηλαδή ουσιαστικό, κάθε μεταρρύθμιση στη δομή των αγορών και τη ρύθμισή τους, να μην θέτει υπό αμφισβήτηση την ευελιξία των αγορών και τον ελεύθερο ανταγωνισμό».⁴⁰

Οι πολιτικές ελίτ των Η.Π.Α και του Ηνωμένου Βασιλείου ξεκαθάρισαν με τη σειρά τους ότι κάθε εθνικοποίηση τραπεζών ή άλλων οργανισμών θα είναι προσωρινή και δεν θα πρέπει να συγχέεται με αυτές του παρελθόντος που στόχευαν στην επέκταση του κοινωνικού ελέγχου. Οι παρούσες εθνικοποιήσεις θα διαρκέσουν μέχρι να «επιδιορθωθεί και να αναμορφωθεί» το οικονομικό σύστημα.⁴¹

Τόσο στη συνάντηση κορυφής στο Camp David (τον Οκτώβριο του 2008) όσο και σ' αυτή στο Λονδίνο (τον Απρίλιο του 2009), υπήρξε μια ομόφωνη αποδοχή του καπιταλιστικού συστήματος.⁴² Σκοπός των συναντήσεων ήταν η ενδυνάμωση των θεμέλιων του καπιταλισμού και η ενίσχυση της δέσμευσης των ηγετών σε ανοιχτές, ανταγωνιστικές οικονομίες καθώς και στη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και των επενδύσεων.⁴³ «Η παρέμβαση», με άλλα λόγια, «δεν έχει σκοπό να ελέγξει την ελεύθερη αγορά, αλλά να την διατηρήσει».⁴⁴

Η ευρύτερη συναίνεση σχετικά με τον προσδιορισμό των ορίων της ρύθμισης συνοψίζεται στην εξής θέση: «Ενώ η διεθνής ρύθμιση πρέπει να ενισχυθεί προκειμένου να επιζήσει το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, οφείλουμε να προσέξουμε να μην πάμε υπερβολικά μακριά. Οι αγορές είναι ατελείς, αλλά οι ρυθμίσεις είναι ακόμη περισσότερο... Οι ρυθμίσεις πρέπει να κρατηθούν στο αναγκαίο ελάχιστο για να διατηρηθεί η σταθερότητα».⁴⁵

Το συμπέρασμα στο οποίο μας οδηγεί η τέταρτη κατηγορία της ρηματικής διαχείρισης της κρίσης είναι η ύπαρξη μιας αίσθησης αισιοδοξίας σχετικά με το μέλλον του καπιταλισμού.⁴⁶ Παρόλο που, κατά κοινή ομολογία, η σημερινή κρίση είναι κρίση συστημική και η αντιμετώπιση της χρειάζεται τη δομική ανα-συγκρότηση και τον ριζικό μετασχηματισμό της οικονομίας,⁴⁷

Ο σημερινός κρατικός καπιταλισμός των τραπεζιτών δεν είναι κείνσιανού τύπου. Είναι νεοφιλελεύθερος. Αποτελεί μια προσωρινή λύση ανάγκης που δεν εξυπηρετεί το γενικό συμφέρον της κοινωνίας αλλά τα ίδια ακριβώς ειδικά συμφέροντα που εξυπηρετούσε και το σύστημα της ελεύθερης αγοράς προτού καταρρεύσει.

Γιώργος Δουράκης

Στρατηγικές Ρηματικής Διαχείρισης της Οικονομικής Κρίσης

κανένας από τους διαμορφωτές πολιτικής (policy makers) δεν φαίνεται να συμμερίζεται αυτή την άποψη.

Συμπέρασμα

Η παραπάνω ανάλυση των σταδίων από τα οποία περνά η ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς δημιουργεί έναν κύκλο που ανοίγει και κλείνει με την ίδια παραδοχή: είτε μέσα από την άρνηση της κρίσης (πρώτο στάδιο) είτε μέσα από την πίστη ότι το σύστημα των ελεύθερων αγορών πρέπει να επανέλθει σε λειτουργία μετά την αποκατάσταση της οικονομίας (τέταρτο στάδιο). Η παραδοχή αυτή είναι σαφής: το σύστημα των ελεύθερων αυτορρυθμιζόμενων αγορών αποτελεί το ηγεμονικό οικονομικό μοντέλο. Παρά την εμφανή αποτυχία του, δεν φαίνεται να καταρρέει αλλά αντίθετα τείνει να επικρατήσει ξανά ως το μοναδικό σύστημα που εξασφαλίζει οικονομική ανάπτυξη και αποτελεσματικότητα.

Αυτό που παρατηρούμε μέσα από την ανάλυση του λόγου περί οικονομικής κρίσης είναι μια κίνηση που εκκινεί από την συνάρθρωση του οικονομικού φιλελευθερισμού, περνάει από την εξάρθρωση του και καταλήγει στην παλινόρθωση της ήδη υφιστάμενης συνάρθρωσης. Το Παράδειγμα, λοιπόν, φαίνεται να ενσωματώνει τις ανωμαλίες, να ουδετεροποιεί την αντίθεση τους και να υποβάλλεται σε σταδιακές αλλαγές που δεν απειλούν την αναπαραγωγή των όρων της κυριαρχίας του. Στην περίπτωση που εξετάζουμε, η ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς φαίνεται να διαχειρίζεται επιτυχώς τόσο την κρίση όσο και τον κρατικό παρεμβατισμό, υποχωρώντας σε κάποια ζητήματα και επαναφέροντας τελικά τον παλιό τρόπο οικονομικής δραστηριότητας.

Κλείνοντας, αυτό που είναι πολύ σημαντικό και πρέπει να τονισθεί είναι το γεγονός ότι η οικονομική κρίση βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη και τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε προκύπτουν από τα δεδομένα που έχουμε έως τώρα στη διάθεση μας. Δεν είμαστε σε θέση ακόμα να γνωρίζουμε την τελική κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας μετά την κρίση. Αυτό που μένει να δούμε είναι αν θα κατασκευαστεί μια νέα συνάρθρωση που θα προκύψει από ένα λόγο ανταγωνιστικό προς την ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς ή αν τελικά θα καταφέρει το Παράδειγμα να διατηρηθεί ως έχει. ☒

01. Ερνέστο Λακλάου

Για την επανάσταση της εποχής μας, εκδόσεις Νήσος, Αθήνα, 1997
Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, Verso, London, 1985
Ernesto Laclau, "Introduction" στο Ernesto Laclau, *The Making of Political Identities*, Verso, London, 1994

02. Thomas Kuhn

Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη, 1981

03. David Howarth, Aletta J. Norval, Yannis Stavrakakis, *Discourse theory and political analysis*, Manchester University Press, σελ 105-6

04. Λεωνίδας Λουλουδής, Βασιλική Γεωργιάδου, Γιάννης Σταυρακάκης, Φύση κοινωνία επιστήμη, Στην εποχή των 'τρελών αγελάδων', εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2006, σελ. 165

05. Ο.π., σελ. 167

06. Thomas Kuhn, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη, 1981, σελ. 137

07. Ο.π., σελ. 135

08. Ο.π., σελ. 139

09. Ο.π., σελ. 149. «Η σημασία των κρίσεων έγκειται στην ένδειξη που παρέχουν ότι μια τέτοια συγκυρία 'για την αλλαγή παραδείγματος' έχει φτάσει».

10. Ο.π., σελ. 154

11. Ο.π., σελ. 158

12. George Cooper, *The origin of financial crises, central banks, credit bubbles and the efficient market fallacy*, Harriman House Ltd, Great Britain, 2008. Σύμφωνα με την υπόθεση της αποδοτικής αγοράς (Efficient Market Hypothesis), μόνο εξωτερικοί παράγοντες μπορούν να ωθήσουν τις αγορές μακριά από την φυσική επιθυμητή τους κατάσταση, καθώς, εξ ορισμού, ένα σύστημα που αναζητά την ισορροπία δεν μπορεί να προκαλέσει εσωτερικά αποσταθεροποιητικές δυνάμεις που να είναι ικανές να ταράξουν την ισορροπία του.

13. Πέτρος Παπακωνσταντίνου, «1989-2009: Ιστορία δύο καταρρεύσεων, Από το Τείχος του Βερολίνου, στην Οδό Τέιχους (Wall Street) της Νέας Υόρκης», Ουτοπία, Απρίλιος 2009

14. Bill Emmott, "Crisis, what crisis? Enough kerfuffle, it's just a slowdown", *The Guardian*, 12 August 2008

15. Κώστας Λαλαβίτσας, «Για τη χρηματοπιστωτική κρίση», *Περιοδικό Θέσεις*, Τεύχος 103, περίοδος: Απρίλιος - Ιούνιος 2008

16. Clare Francis, "No need to panic over bank crisis, City experts say the crisis that has forced Northern Rock to go cap in hand for a bail-out is under control and customers should not be alarmed", *The Sunday Times*, 16-8-2007
Tom Darwin, "Loans for UK: no need to worry about financial crisis", *IdeaMarketers*

17. Anatole Kaletsky, "A historic crisis. But nothing to worry about", *The Times*, 6-9-2007

18. Christi Mathis, "Expert says no need to panic over economic woes", *Southern Illinois University*, 2009 ("It'll be the same this time. . . The Federal Reserve System is much better at smoothing out the fluctuations. I think their actions will preclude going into a 1930's-style depression," Mathur said "And, there's no need to panic. The housing market will come back")

19. Clare Francis, "No need to panic over bank crisis", *The Sunday Times*, 16-8-2007

20. Jurgen Stanovsky, "No need to worry about Asset Melt-down", *Allianz Group*, Frankfurt, 30 March 2007. (Οι περισσότεροι άνθρωποι ανησυχούν ότι όλες οι αποταμιεύσεις τους θα χάσουν την αξία τους στις χρηματαγορές καθώς οι χρηματοπιστωτικοί τίτλοι ξεπουλιούνται και οι τιμές μειώνονται. Οι ειδικοί απορρίπτουν αυτή την υπόθεση.)

21. Carmen M. Reinhart, Kenneth S. Rogoff, "Is the 2007 U.S. Sub-Prime Financial Crisis So Different? An International Historical Comparison", *American Economic Review*, *American Economic Association*, vol. 98(2), pages 339-44, May 2008 («Η ανύψωση των τιμών των ακινήτων δεν ήταν μια φούσκα, αλλά αποτέλεσμα της χρηματοπιστωτικής καινοτομίας. . . τα τεράστια ελλείμματα των ΗΠΑ . . . μπορούν επίσης να δικαιολογηθούν από τα νέα στοιχεία της παγκόσμιας οικονομίας»).

22. Milton Friedman, *Capitalism and*

Freedom, University of Chicago Press, 2002

23. Γιώργος Δουράκης, "Έχουν μέλλον οι αγορές; Η παταγώδης αποτυχία της αυτορρύθμισης", *Το Βήμα*, 9 Οκτωβρίου 2008

24. Elizabeth Olson, "Greenspan under fire," available online at <http://www.portfolio.com>

25. Speech of Chairman Ben S. Bernanke at the Council on Foreign Relations, Washington, D.C., "Financial Reform to Address Systemic Risk", March 10, 2009

26. George Soros, *The New Paradigm for Financial Markets. The credit crisis of 2008 and what it means*, Public Affairs, U.S.A., 2008

George Cooper, *The origin of financial crises, central banks, credit bubbles and the efficient market fallacy*, Harriman House Ltd, Great Britain, 2008, σελ. 6. Η Υπόθεση της Αποδοτικής Αγοράς περιγράφει το οικονομικό μας σύστημα σαν ένα υπάκουο ζώο το οποίο, αν αφεθεί στους δικούς του μηχανισμούς, θα εγκαταστήσει μονίμως μια σταθερή επιθυμητή ισορροπία. Το μήνυμα κλειδί της Υπόθεσης της Αποδοτικής Αγοράς είναι ότι οι τιμές των κεφαλαίων είναι πάντα και παντού στην σωστή τιμή. Δηλαδή, οι σκεπτικιστές των αγορών, ανεξάρτητα από το ποιος είναι, αντανακλούν σωστά την πραγματική αξία των κεφαλαίων, βασιζόμενες τόσο τις πρόσφατες οικονομικές συνθήκες όσο και στην σωστότερη εκτίμηση του πως αυτές οι συνθήκες θα εξελιχθούν στο μέλλον. Σύμφωνα με αυτή την οικονομική θεωρία, η κίνηση κάθε τιμής ενός πρέπει να προέρχεται από εξωτερικά σοκ. Για την σχολή της αποδοτικής αγοράς οι συνεχείς αλλαγές των τιμών που παρατηρούνται στις χρηματοοικονομικές αγορές είναι τα αποτελέσματα αυτών των αγορών που ανταποκρίνονται σε έναν συνεχή χείμαρρο νέων πληροφοριών.

27. George Soros, «Ενανεξέταση της ρύθμισης των αγορών», *Το Βήμα*, 4 Ιανουαρίου 2009

28. George Soros, «Η αλήθεια για την κρίση», *Το Βήμα*, 9 Οκτωβρίου 2008

29. Πέτρος Παπακωνσταντίνου, «1989-2009: Ιστορία δύο καταρρέσεων, Από το Τείχος του Βερολίνου, στην Οδό Τείχους (Wall Street) της Νέας Υόρκης», *Ουτοπία*, Απρίλιος 2009. (Καθοδικό κύμα από τέλη δεκαετίας '60 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας

'80, το οποίο σηματοδοτεί την κρίση του μεταπολεμικού, Κεϊνσιανού συμβιβασμού και τροφοδοτεί τη νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση. Αστάθεια με διακυμάνσεις την περίοδο '85-'94 και ευφορία της περιόδου '94-2000, που γεννά τις θεωρίες περί «Νέας Οικονομίας», αλλά αποδεικνύεται πλασματική με την κατάρρευση του δείκτη NASDAQ (κρίση στον τομέα των νέων τεχνολογιών) τη διετία 2001-2003. Βραχύβια ανάκαμψη 2004-2007 και νέα, βαθύτερα, παγκόσμια κρίση από το 2007 μέχρι σήμερα.)

30. Ron Paul: "Let the market regulate itself", Ron Paul questioned former Chairman of the Federal Reserve, Paul Volcker, at a Joint Economic Committee (JEC) hearing ominously titled "Wall Street to Main Street: Is the credit crisis over and what can the Federal Government do to prevent unnecessary systemic risk in the future?"

31. Raymond Plant, *The Neo-Liberal State*, Oxford University Press, USA, 2009

32. Peter Baker, "A Professor and a Banker Bury Old Dogma on Markets", *The New York Times*, September 20, 2008
"There are no atheists in foxholes and no ideologues in financial crises," Mr. Bernanke told colleagues last week, according to one meeting participant".

33. Γιώργος Δουράκης, «Έχουν μέλλον οι αγορές;», *Το Βήμα*, 3 Ιανουαρίου 2010

34. James K. Galbraith, «Οι δημόσιες δαπάνες θα βάλουν μπροστά την οικονομία», συνέντευξη στον Χρόνη Πολυχρονίου, *Ελευθεροτυπία*, 23/11/2008

35. Robert Pollin, «Οι κρατικές παρεμβάσεις είναι διέξοδος στην κρίση», Συνέντευξη στον Χρόνη Πολυχρονίου, *Ελευθεροτυπία*, 18/01/2009. «Ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να ελπίσει η αποκατάσταση της διεθνούς οικονομίας είναι ξεκάθαρος: κρατικές εισροές στην οικονομία για τη δημιουργία θέσεων εργασίας και πίεση προς τον ιδιωτικό τομέα για επενδύσεις, χρηματοδοτούμενες από επεκτατικές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές».

36. Chris Giles, Ralph Atkins, Krishna Guha, «Η καθοδική κίνηση από Keynes», *The Financial Times*, 29

December 2008.
Sudeep Reddy, "The New Old Big Thing in Economics: J.M. Keynes", *The Wall Street Journal*, 8 January 2009
Sumita Kale, "A global Keynesian revival", *livemint.com* in partnership with *The Wall Street Journal*, 23 January 2009.

37. Mario J. Rizzo, "Taking the Name of Lord Keynes in Vain", *The American*, 20/02/2009

38. Keynes M.J., *Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος*, εκδ. Παναζήση, Αθήνα 2001

39. Γιώργος Δουράκης, «Έχουν μέλλον οι αγορές;», *Το Βήμα*, 3 Ιανουαρίου 2010

40. Αλ.Γκρίνσπαν, «Σήμα κινδύνου για την οικονομία», *Financial Times*, 17/03/08

41. <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20081014a.htm>

42. Γιώργος Δουράκης, «Ο капиталιζμός που φεύγει και αυτό(ς) που έρχεται...», *Το Βήμα*, 12 Απριλίου 2009

43. Statement by Press Secretary Dana Perino (22/10/2008).

44. Steve Lohr, "Government's Leap Into Banking Has Its Perils", *The New York Times*, October 17 2008. (But Mr. Bush also said the bank investments would be limited in size, scope and duration. "The government intervention is not a government takeover," he said. "Its purpose is not to weaken the free market. It is to preserve the free market.")

45. George Soros, «Ενανεξέταση της ρύθμισης των αγορών», *Το Βήμα*, 4 Ιανουαρίου 2009

46. Martin Wolf, "This crisis is a defining moment, but may not be a defining one", *Financial Times*, 19 May 2009
Leszek Balcerowicz, "This has not been a pure failure of markets", *Financial Times*, 13 May 2009
Samuel Brittain, "A catechism for a system that endures", *Financial Times*, 30 April 2009
Edmund Phelps, "Uncertainty bedevils the best system", *Financial Times*, 14 April 2009
Martin Sorrell, "The pendulum will swing back", *Financial Times*, 8 April 2009

47. Dominique Strauss-Kahn, «Κρίση συστημική, λύση παγκόσμια», *Το Βήμα*, 25 Σεπτεμβρίου 2008